

Overgenomen uit: **Begijnhofkrant 24 (2009) 5 -7**

HET CHRISTELIJK HUMANISME VAN JAN VAN RUUSBROEC

Rob Faesen

Inleiding: Jan van Ruusbroec, groot Brabants mysticus

Ongeveer een eeuw na de mystieke ervaringen van “dat heyligh glorieus wijf” Hadewijch leeft die andere hoofdfiguur van de Brabantse mystiek: Jan van Ruusbroec (1293 – 1381). Dankzij zijn elf traktaten en acht brieven (o.a. Van het geestelijke tabernakel, De gloed van de geestelijke bruiloft) kunnen we ons een beeld vormen van deze priester. Althans van zijn innerlijke ervaringen en mystieke theorieën. Over Ruusbroec zelf is, ondanks zijn lange leven, niet zoveel bekend. Waarschijnlijk is hij niet van hoge afkomst, want daar wordt nogal discreet over gedaan. Maar hij heeft het wel ver geschopt. Namelijk tot prior van zijn zelf gestichte abdij Groenendaal in het Zoniënwood, tot één van de grootste mystici uit de wereldliteratuur.

Net zoals bij Hadewijch draait het in de mystieke beleving van Ruusbroec om ontmoeting. Maar in tegenstelling tot de passionele begijnenmystiek blijft hij rustig en beschouwend. Kort en bondig samengevat, komt zijn godsbeleving neer op “eenheid van de ziel met God”. Maar zonder “ontmenselijkt” te worden. Door “geheel” in God te zijn, ben je ook “geheel” in jezelf. Een “ghemeyne mensch”, zoals hij het noemt. Inderdaad, Ruusbroec schrijft in het Diets. In de volkstaal dus en niet in het Latijn, zoals we dat van priesters door de eeuwen heen gewend zijn. Bij leven een bewonderd man, werden zijn geschriften al snel vertaald naar het Latijn. Zijn invloed verspreidde zich snel over Europa. Kort na zijn dood krijgt hij de bijnaam “de Wonderbare”. In 1903 verklaart Paus Pius X hem zalig.

Een heiligverklaring zou in zijn eigen tijd bizar zijn geweest. Ondanks zijn grote invloed en de algemene bewondering voor zijn persoon stootte hij de kerk af en toe voor het hoofd. In zijn boeken uitte hij milde kritiek op haar gebreken, zoals de handel in aflaten. Mystici liepen overigens altijd het gevaar gewantrouwd te worden door de kerkelijke overheid. Niet zelden werd een mystica of mysticus als ketter veroordeeld, soms zelfs op basis van enkele zinnen. Ruusbroec kon dit gevaar op een afstand houden door in zijn mystieke geschriften toch zijn onderwerping aan de leer van de kerk te bekrachtigen.

Het Christelijk humanisme van Jan Van Ruusbroec

In Van den Blinkende Steen synthetiseert Jan van Ruusbroec vier antropologische elementen die in al zijn werken aanwezig zijn: het ethische leven, de spirituele dimensie, de mystieke beleving en het “omgevormde leven” van de “ghemeyne mensch” (het “uitvloeien vanuit God”). Ik overloop deze vier dimensies.

1. De ethiek: daadwerkelijke openheid op de Ander

De eerste dimensie, het ethische leven, is de basis, het uitgangspunt. Ruusbroecs beschrijving vertrekt van de “goede mensce”, de mens die daadwerkelijk het goede nastreeft. Dit betekent concreet dat het voor hem weinig of geen zin heeft om te spreken over de spirituele of contemplatieve dimensies indien deze ethische grondslag niet aanwezig is. Spiritualiteit die alleen maar innerlijkheid cultiveert, en geen oog heeft voor de nood van de naaste, is aan Ruusbroec niet besteed.

Voor de goede mens maakt hij echter een onderscheid, aan de hand van een bekende bijbelse metafoer, tussen de “huurling” en de “trouwe dienaar”. De huurling streeft het daadwerkelijk goede na, maar hij doet dat alleen omdat dit uiteindelijk hemzelf ten goede zal komen. Hij beseft dat de destructieve kracht van het kwade zich in laatste instantie tegen hemzelf zal keren, en daarom kiest hij voor het goede. Het gaat dus om iemand die, objectief genomen, zonder twijfel het goede doet, maar alleen uit welbegrepen eigenbelang. En zo komt het, zegt Ruusbroec, dat de innerlijke beleving van deze mens er een is van eenzaamheid. Met andere woorden, zo iemand valt volstrekt niets te verwijten, aangezien deze mens zich daadwerkelijk voor het goede inzet. Toch is het feit dat hij fundamenteel alleen blijft een teken dat zijn leven ‘onaf’ is.

Hier komt reeds het kerngegeven van Ruusbroecs antropologie aan de orde. Hij is er immers van overtuigd dat de mens geschapen is voor liefdesgemeenschap. Daarom zegt hij dat indien zulk een mens nagaat wat er zich in hem afspeelt, hij tot het besef komt dat er in hem een natuurlijke gerichtheid op de ander aanwezig is, die bovendien inhoudt dat in de ontmoeting met de ander het geluk gelegen is. Immers, de vrees dat het kwade zich in zijn destructiviteit uiteindelijk tegen de persoon zelf zal keren — de reden waarom deze persoon voor het goede kiest — impliceert de vrees om zichzelf definitief de weg naar het geluk te ontzeggen. Welnu, de innerlijke beleving in een dergelijke toestand is er een van twijfel, angst, moeite en ellende, en dit moet betekenen dat de structuur van de menselijke persoon inderdaad van die aard is dat hij precies in de ontmoeting het geluk vindt, niet in het genoegzaam in zichzelf rusten. De mens is fundamenteel gericht op de ander en vindt bijgevolg zijn geluk in de ontmoeting met de ander. Het gaat hier natuurlijk niet alleen om de ‘ander’, de medemens, maar nog meer om God, die de “totaal-Andere” is.

Hoe meer deze openheid op de radicale alteriteit gefnuikt wordt, hoe meer de mens van zichzelf vervreemdt. Zijn innerlijke ervaring getuigt daarvan. Ruusbroec contrasteert de ‘huurling’ met de ‘trouwe dienaar’. Het verschil is niet gelegen in de daden die ze stellen, want beiden doen daadwerkelijk en naar best vermogen het goede, maar wel in hun innerlijke gerichtheid. De trouwe dienaar verricht echter het

goede “*sonder waeromme*”. Zelfs het geluk beoogt hij niet; dat is louter iets dat eventueel ‘erbij gegeven wordt’. Het doel is de Ander.

2. *Spiritualiteit: de relatie met de Ander*

Vervolgens bespreekt Ruusbroec een tweede dimensie, die we met een hedendaags woord ‘spiritualiteit’ zouden kunnen benoemen. Daarin ontleedt hij precies deze gerichtheid op de Ander.

Degene die deze fundamentele, liefdevolle gerichtheid op de Ander niet alleen daadwerkelijk beleeft, maar bovendien ondervindt dat in deze beleving het die Ander zelf is die hem fascineert, dat deze Ander hem aantrekt en hem tot verbondenheid uitnodigt, noemt Ruusbroec, opnieuw in bijbelse terminologie, een ‘verborgen vriend’. De vriendschap zelf is immers verborgen, vermits uitwendig gezien de dienaar en de vriend precies hetzelfde verrichten, namelijk Gods geboden onderhouden. Anders gezegd, de vriend is altijd óók een dienaar. Het verschil is de innerlijke beleving. De verborgen vriend is vanzelfsprekend niet ‘beter’ dan de trouwe dienaar — het gaat immers in de twee gevallen om de “*goede mensce*” — maar er is wel een verschil op het vlak van de persoonlijke intimiteit met de Ander.

Opdat er vooral geen misverstand zou bestaan over wat hij bedoelt, maakt Ruusbroec hierbij een korte bedenking. Men vindt tegenwoordig, zo zegt hij, dwaze mensen die alléén innerlijk verlangen te zijn, en wel zo dat ze geen dienst aan hun medemens willen bewijzen. Deze mensen zijn eenvoudigweg bedrogen, zo merkt hij op, aangezien ze noch dienaars noch vrienden zijn. Met deze korte bedenking laat Ruusbroec eens te meer aanvoelen dat er geen twee wegen zijn om tot God te komen — de ‘contemplatieve’ en de ‘actieve’ — maar slechts één: die van de liefde. De innerlijkheid betreft precies de binnenkant van de daadwerkelijke liefde tot de Ander (die de dienst aan de medemens impliceert). Het verschil tussen de trouwe dienaar en de verborgen vriend, tussen de ethiek en de spiritualiteit, slaat alleen op het vlak van de ervaring: namelijk de ‘goede mens’ die zich bewust wordt van zijn openheid op de radicale alteriteit van de goddelijke Ander (en bijgevolg ook de ‘ander’ met kleine letter, de medemens), zich door die Ander aangetrokken *voelt* en zijn geluk vindt in het ingaan op die aantrekking.

3. *De contemplatieve dimensie: in de Ander leven en “ont-woorden”*

Deze innerlijke dimensie heeft zelf ook nog een verborgen binnenkant, en deze is voor mijn onderwerp van vandaag wellicht de belangrijkste. Wie de ervaring hiervan hebben, noemt Ruusbroec “*die verborghene sonen gods*” en bedoelt hij hiermee misschien ‘geborgen zonen’, dit wil zeggen: helemaal geborgen in de liefde van de Vader — zoals Kensaku Shibata, de Japanse vertaler van de *Blinckende Steen*, mij suggereerde.

Daar waar de “verborgen vrienden” innerlijk ervaren hoe zij met al hun vermogens georiënteerd zijn op de Ander, ontvangen de “geborgen zonen” bovendien het besef dat zij helemaal geborgen zijn *in* de Ander. Precies op dezelfde manier als de Zoon geborgen is in de Vader. Opnieuw, het verschil ligt eenvoudig op het vlak van de ervaring. Een goede mens *is* een zoon van God, zegt Ruusbroec, vermits hij door de Geest bewogen wordt en “allen die zich laten leiden door de Geest van God, zijn kinderen van God” (Romeinen 8, 14). Er is echter een verschil mogelijk op het vlak

van de ervaring. Niet alle “verborgen vrienden” *ervaren* ook wat zij eigenlijk *zijn*, namelijk “geborgen zonen”.

Het besef geborgen te zijn in de handen van de Vader blijkt de keerzijde te zijn van de fundamentele overgave aan de Ander. Wat de “zonen” ervaren, is een “*wiseloze overganc*” in het goddelijk leven van minne, dat geen begin of einde kent. De term “*overganc*” is niet toevallig: dit roept vanzelfsprekend de associatie op met “*pascha*”. We komen hier bij de radicale consequentie van Ruusbroecs antropologie, waarvan de openheid op de Ander de “*clef-de-voute*” uitmaakt.

De beschrijving die Ruusbroec daarvan geeft, is uiterst precies: “*Wanneer dat wi ons selven onthoghen ende in onsen opghanghe te gode alsoe eenvoldich werden dat ons blote minne bevaen mach in die hoocheit daer si haers selfs pleecht boven alle oefeninghe van duechden — dat es in onsen oerspronc daer wi gheestelijc ute gheboren werden — daer selen wi ontwerden ende sterven in gode ons selfs ende alre eyghenscap. Ende in desen stervene werden wi verborghen sonen gods ende vinden in ons een nuwe leven, ende dat es een eewich leven.*” (r. 496-502)

Dit “*ontwerden*”, dat Ruusbroec verderop ook “*ontgeesten*” noemt, is geen bijkomstigheid. Het is de ontdekking van de diepste structuur van de menselijke persoon. Want de mens ontdekt hier zijn ultieme oorsprong, en dit is niets anders dan het leven zelf van de persoon ontdekken. Ruusbroec zegt: “... *vinden* [wi] in ons een nuwe leven...” Men kan alleen maar iets vinden dat er al is. Het gaat dus niet om iets extra dat aan de natuur van de mens toegevoegd wordt, nee, het betreft de mens zoals hij is. Ruusbroec zegt verderop: “*wi ghevoelen een eewich ute neighen in ene anderheit dan dat wi selve sijn*” (r. 618-619). En, zegt hij, dit is iets heel natuurlijk, zoals het water van de rivier naar de zee vloeit. “*Alsoe ghelikerwijs (...) soe es onse weselijcke ontsinken met (...) minnen altoes vlietende in een afgrondich ghevoelen dat wi besitten ende dat onse eighen es*” (r. 609-613). “Ontworden” in liefde is beslist geen vermindering van de menselijke persoon als persoon, maar is de ontdekking van de volle zin ervan. Het narcisme is niet de natuurlijke conditie van de mens, integendeel.

Dit alles kan natuurlijk niet waar zijn als de mens in laatste instantie een individu is, een “*per-se-una*”, zoals Abaelardus de term “persoon” verstaat. Dan is het “ontworden” eigenlijk niets anders dan destructie, ophouden te bestaan. Maar als de mens ten diepste ontmoeting is, dan is dit “*ute neighen in ene anderheit*”, deze ontmoeting, precies de ontdekking van de betekenis van de mens. Gaat de *Noche oscura* van Johannes van het Kruis niet precies daarover? Het is evenzeer de hoofdthematiek van Hadewijchs gedichten, het “ont-worden” weerklinkt haast in elke strofe.

De hermeneutische sleutel om dit “ontworden” te kunnen verstaan, is natuurlijk de persoon van Christus. Zijn “*kenosis*” (of “*exinatitio, vernietinghe*”) toont wat een persoon eigenlijk is: liefdesgave. “*Hoghe minne es deen vore dander*”, zegt Hadewijch. Het is natuurlijk geen toeval dat de term “persoon” zich grotendeels ontwikkeld heeft in de christelijke cultuur en met name in de intellectuele reflectie over wie Christus eigenlijk is. Tertullianus heeft daarvoor omstreeks 212 de relationele term “*persona*” gekozen en de volgende eeuwen zijn hem bijzonder dankbaar geweest voor deze briljante vondst.

Wanneer Ruusbroec nu de uitdrukking “zonen van God” gebruikt, is de suggestie overduidelijk. Het is niets minder dan een bevestiging dat de mens deelt in de goddelijke liefdeseenheid van de heilige Drievuldigheid, en wel op dezelfde plek als de Zoon. Meer nog, precies omdat de Zoon leeft *in* de goede mens, is deze ervaring van levensgemeenschap met Hem mogelijk. Dit betekent dat een auteur als Ruusbroec eigenlijk een totaal ander persoonsbegrip hanteert dan de hedendaagse lezer gewend is. Daar waar wij — ondanks alle modificaties — toch meestal uitgaan van Boëthius’ visie op de menselijke persoon (“*rationalis naturae individua substantia*”), opteert hij voor een radicaal *relationeel* persoonsbegrip waardoor het “*manete in me et ego in vobis*” kan gevaloriseerd worden. Aangezien wij er spontaan van uitgaan dat de uiteindelijke fundering van de menselijke persoon in een of andere “substantie” gelegen is — namelijk het “ik” en het simpele feit dat dit ik “er is”, bestaat — is het voor ons moeilijk te begrijpen hoe de ene persoon *in* de ander kan leven. Mystieke auteurs als Ruusbroec zien echter de uiteindelijke fundering van de menselijke persoon een radicale openheid is, in gelijke mate als de Zoon loutere openheid is op de Vader, en omgekeerd, zodat de ene *in* de ander leeft. “*Ego in Patre et Pater in Me.*”

4. De “ghemeyne mensche”

Dit is de grondslag van wat Jan van Ruusbroec de “*ghemeyne mensch*” noemt — de vierde dimensie — en het geeft tegelijk aan wat de draagwijdte van zijn humanisme is. De mens is in laatste instantie geen individu maar een persoon, een persoon die oneindige waarde heeft precies omdat *in* hem of haar een unieke ontmoeting plaatsvindt. De mens als persoon is een heilige plek van godsontmoeting. En dit heeft consequenties. Albert Deblaere vat deze dimensie als volgt samen: “De mens ontdekt de intieme levensgemeenschap die God heeft met al zijn schepselen en heeft deel aan de overstromende trinitaire liefde in de menswording van de Zoon. Samen met het mens geworden Woord treedt de mens in levensgemeenschap met alle andere mensen, en wordt “gemeenschappelijk” aan allen. (...) Hij behoort zozeer aan God toe dat zijn overvloed van contemplatie overstroomt in naastenliefde.”

Prof. Dr. Rob Faesen S.J.

*Ruusbroecgenootschap, Universiteit Antwerpen
Faculteit Godgeleerdheid, KU Leuven*